

Нестерцова-Собакарь О. В.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА ФОРМИ

У системі регулювання цивільних правовідносин центральне місце посідає цивільно-правова відповідальність. Як вихідне поняття цілого інституту цивільного права, її визначення становить особливий інтерес разом з основними науковими категоріями цивілістики. Однак незважаючи на загальний характер цього поняття, а також закріплені у Цивільному кодексі України норми про відповідальність, у науці цивільного права відсутній єдиний підхід до визначення цивільно-правової відповідальності. Зрозуміло, що пов'язано це, насамперед, із складністю та багатошаровістю її змісту.

У цивільному законодавстві України відсутня норма, яка б закріплювала визначення поняття «цивільно-правової відповідальності». Пояснити це можна абстрактністю цієї наукової категорії, на якій засновані різні конструкції і інститути цивільного законодавства. Наявність великої кількості розуміння цього правового явища зумовлюється використанням терміна «відповідальність» у різних цілях, що суттєво впливає на її сутність [1, с. 247].

Одні вчені визначають відповідальність як застосування (реалізацію) санкції, інші – як виконання обов'язку на підставі державного чи прирівняного до нього примусу чи як правовідносини між правопорушником та державою в особі її компетентного органу. Більш практичною є позиція щодо застосування санкцій. Вона принаймні вказує на того, хто вправі це вчинити і у якій правовій формі. Тож цивільна відповідальність проявляється у примусовому позбавленні порушника певних належних йому цінностей. Поняття та зміст юридичної відповідальності та її різновидів досі дискутується як на загальному, так і на галузевих рівнях. На загальному рівні юридична відповідальність розглядається як різновид соціальної відповідальності (явище, що існує при нормальному функціонуванні правовідношення і не пов'язане з порушенням чийось прав чи обов'язку діяти правомірно та відповідально).

Традиційним є ретроспективний підхід розуміння юридичної відповідальності як наслідку скоєного правопорушення. Водночас мало хто переймався юридичною відповідальністю з погляду потерпілого. Хоча, зважаючи на ст. 3 Конституції України, для того є досить вагомі підстави [2,

с. 273].

Характерною особливістю відповідальності в цивільному праві є її компенсаційний характер, а мета полягає у відновленні майнової сфери потерпілої сторони. Така обставина своєю чергою визначає і межі цивільно-правової відповідальності. Відновлення майнової сфери потерпілої сторони може бути досягнуто тільки в тому разі, коли їй будуть повністю відшкодовані заподіяні шкода або збитки. Однією з особливостей цивільно-правової відповідальності є те, що розмір відповідальності має дорівнювати розміру заподіяної шкоди чи збитків. Однак таке загальне правило знає і деякі винятки, коли розмір відповідальності може бути визначений законом вище названої межі або нижче за неї. Пояснюється це положення значною мірою тим, що цивільне право, будучи регулятором нормальних економічних відносин, виконує також завдання виховного і стимулюючого характеру, спонукаючи таким чином контрагентів до добросовісного виконання своїх обов'язків [3, с. 161].

Досягнення мети відповідальності за порушення зобов'язань є результатом реалізації функцій цивільно-правової відповідальності. До них належать: 1) охоронна, що є мірою захисту особи від неправомірних соціально шкідливих діянь, адже зумовлює обов'язок правопорушника зазнати певних обмежень своїх прав як покарання за невиконання чи неналежне виконання зобов'язань; 2) правовідновна (компенсаційна), що полягає в поновленні порушеного права, обов'язку відшкодувати завдану матеріальну й моральну шкоду; 3) превентивна, що полягає в запобіганні вчиненню нових порушень зобов'язальних умов (превенція); 4) виховна, яка виховує повагу до прав і законних інтересів інших осіб-учасників зобов'язання [4, с. 88].

Залежно від нормативної підстави її виникнення виділяють договірну та недоговірну відповідальність. Договірна відповідальність є санкцію за порушення договірного зобов'язання (кредитний договір). Отже, підставою її настання є порушення договору, тобто певної згоди сторін. При цьому не обов'язково, що згода сторін повинна бути у вигляді договору. Підставою договірної відповідальності є порушення стороною не тільки договірних, але і схожих з ними зобов'язань [5, с. 42].

Недоговірною відповідальністю є певна санкція, яка настає, якщо шкода, збитки чи інші негативні наслідки, що заподіяні потерпілій стороні особою, що не перебуває з нею у договірних відносинах, наприклад внаслідок заподіяння шкоди однією особою іншій, скоєння протиправної дії або бездіяльності [6, с. 56].

Поділ відповідальності на договірну і недоговірну несе в своїй основі дуже важливу обставину: форми і розмір недоговірної відповідальності встановлюються тільки законом, а договірної відповідальності визначаються як законом, так і умовами кредитного договору. Отже, договірна відповідальність дозволяє сторонам обумовлювати певні санкції за порушення умов договору. Однак ці санкції бувають лише тоді, коли не суперечать

чинному законодавству та підлягають застосуванню відповідно до його норм. Положення про відповідальність, передбачених в договорі, не є вичерпними. У законодавстві можуть бути передбачені інші заходи притягнення особи, яка порушила свої зобов'язання, до відшкодування шкоди та накладення на неї певних санкцій. Низка положень чинного законодавства повинна передбачати певну відповідальність тільки в разі наявності договірних відносин між сторонами [7, с. 195].

Вчені виділяють три форми цивільно-правової відповідальності за порушення договірних зобов'язань: відшкодування збитків, матеріальне відшкодування моральної шкоди, сплату неустойки [3].

У випадку відсутності збитків застосовуються за невиконання або неналежне виконання зобов'язань визначені форми відповідальності. До таких форм треба віднести стягнення неустойки (штрафу, пені), втрату завдатку, також санкції, які застосовуються в окремих видах зобов'язань. Загальною формою відповідальності є стягнення збитків, що виникли внаслідок порушення договору, тому відповідне правило безпосередньо передбачене в ч. 1 ст. 611 ЦКУ. Крім того, якщо в договорі сторони не передбачили таку відповідальність, застосування його є цілком можливим та законним. Тож стягнення збитків можна застосовувати не залежно існування таких положень в договорі. Практика укладення договорів між фізичними особами та державними установами чи юридичними особами, коли про вказану форму відповідальності згадується в розділі договору про відповідальність сторін, то самечастіше ця засада визначається так: при виникненні збитків у однієї з сторін з вини іншої сторони, винна сторона відшкодовує збитки в обсязі, порядку та на умовах, що передбачені чинним цивільним законодавством України. До спеціальної форми відповідальності відносять передбачені гл. 49 ЦК України способи забезпечення зобов'язань. Зокрема, такими способами відповідно до ст. 546 ЦКУ України є неустойка, застава, порука, гарантія, притримання та завдаток. Особливе місце має відшкодування збитків серед форм цивільно правової відповідальності. Збитки є найсуттєвішим та розповсюдженим наслідком порушення цивільних прав особи. Тому вказана форма відповідальності становить загальне значення і застосовується у всіх випадках порушення цивільних прав (окрім випадків, коли законом чи договором не передбачено інше). Інші форми цивільно-правової відповідальності повинні застосовуватися у ситуаціях, що передбачені безпосередньо законом чи договором. Відшкодування збитків є загальною мірою цивільно-правової відповідальності та застосовуються при будь-яких порушеннях зобов'язання (договірних та не договірних).

Отже, цивільно-правова відповідальність треба розглядати як відповідальне ставлення до своїх договірних чи позадоговірних зобов'язань у разі невиконання або неналежного виконання яких до правопорушника застосовуються санкції майнового характеру для відновлення прав потерпілого, відшкодування заподіяної йому шкоди.

Список використаних джерел :

1. Баранова Л. М. Цивільне право : підручник : у 2 т. / за ред. В. І. Борисової. Харків : Право, 2011. Т. 1. 656 с.
2. Шишка Р., Шишка А. Цивільно-правова відповідальність і деліктне зобов'язання. *Університетські наукові записки*. 2021 № 1. С. 271–280.
3. Приленський І. Поняття цивільно-правової відповідальності сторін за договором. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 159–165.
4. Габріадзе М. Система цивільно-правової відповідальності за порушення зобов'язання. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 85–92.
5. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. / керівники авторського колективу та відповідальні редактори проф. А. С. Довгерт, проф. Н. С. Кузнецова. Київ : Юстиніан, 2011. Ч. 2. 965 с.
6. Цивільне право України : підручник : у 2 т. / за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2009. Т. 2. 761 с.
7. Пандурська А. О. Умови та види цивільно-правової відповідальності при порушенні кредитного договору. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2013. Вип. 22. Ч. I. Т. 1. С. 194–197.

Новак О. Є.

здобувач вищої освіти, група ЮД-246
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Науковий керівник:

Косяченко К. Е.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ САМОЗАХИСТУ В ПРАВООХОРОННІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО**

Професія поліцейського пов'язана з деякими ризиками, такими як фізичні травми та психологічний стрес. Важливо аналізувати ці ризики та вживати заходів для їх зменшення, щоб забезпечити безпеку поліцейського та якісне виконання обов'язків. При застосуванні заходів безпеки поліцейським треба керуватися принципом пропорційності та необхідності. Поліцейські повинні дотримуватися встановленого порядку і протоколів, які містять у собі застосування не смертельної сили, захист особистої безпеки та забезпечення безпеки громади.